PROF. MICHAŁ HRUSZEWSKI.

SOJUSZ SZWEDSKO-UKRAINSKI W R. 1708.

Praca ta była drukowana roku 1909 w 92-im tomie „Zapisek Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka“ we Lwowie pod tyt.: „Szwedśko-ukrajinśkyj sojuz 1708 r.“. Podajemy ją tu za zgodą Szanownego Autora w oryginale, w innej tylko — łacińskiej — transkrypcyi. Jesteśmy bowiem zdania, że używanie w pisowni ukraińskiej alfabetu łacińskiego obok wschodnio-słowiańskiego (jak robią to np. Białorusini) może być dla nas użytecznem ze względu na brać naszą rzymsko-katolickiego obrządku (łacinników) u nas w Ukrainie Prawobrzeżnej, a szczególniej na Rusi Halickiej. Natomiast projekty powszechnego wprowadzenia łacińskiego wyłącznie alfabetu do pisowni ukraińskiej w Austryi, podawane od czasu do czasu przez rządzące dziś Rusią Halicką sfery polsko-austryjackie, powinne być, sądzimy, jak najostrzej zwalczane, gdyż stworzyłoby to nowy sztuczny mur między tamtemi ziemiami naszemi a całą Ukrainą, gdzie o wyłącznem używaniu alfabetu łacińskiego oczywiście nie powinno i nie może być mowy. Zaznaczamy przy końcu, że przedruki w alfabecie łacińskim dla użytku łacinników zalecał swego czasu prof. Michał Drahomanow, a jeszcze przedtem używał tegoż alfabetu w swem „Siole“ (r. 1866—7) i innych utworach Paulin Święcicki, którego pisownię, jako mającą już u nas swoją tradycyę, i my dziś przyjmujemy. Czytelników naszych prosimy o nadsyłanie nam w tej kwestyi swych uwag, które będą nam pomocne przy drukowaniu tomu drugiego wydawnictwa niniejszego. *Redakcya.*

Sojuz Mazepy z Karłom XII buw dowerszenyj w krytycznyj dla rosyjśkoho prawytelstwa moment, koły wsia polityczna dola Rosyjśkoji derżawy buła postawłena na kartu, i zapobihty naślidkam sioho nebezpecznoho sojuza, szczo mih daty szwedśkomu korołewi nowu, nezwyczajno sylnu i dla Moskowszczyny w wysokij miri nebezpecznu operacijnu pidstawu — se stawało dla neji pytanniem buttia i nebuttia. Car Petro i joho pomicznyki rozwywajut' nezwyczajnu energiju, nestrymnu w pomysłach, neperebirczywu w zasobach, szczob paralizuwaty ukrajinśku suspilnyst' i narodni masy ta widwernuty jich wid het'mana i rozpoczatoji nym politycznoji kombinaciji. Dla toho uważały potribnym jako moha diskredytuwaty w jich oczach samoho het'mana i zaznaczenu nym polityku, zohydyty, zbezczestyty jiji jak najhirsze. I zarazom zachodyły sia widstraszyty ludnist', steroryzuwawszy wyływami wseji możływoji jarosty na wsich pryczastnykiw seji nowoji polityki, jakich tilky mohło distaty do swojich ruk moskowśke prawytelstwo.

Wczynok Mazepy, joho perechid do szwedśkoho korola i sojuz z nym zachodyt' sia wono predstawyty czymś nezwyczajnym, neczuwa-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

nym, diłom nezmirno pidłym i pluhawym. Darmà, szczo pry inszij nahodi tojże car Petro, poszyw u zradnyki razom z Mazepoju wsich inszych het'maniw, joho poperednykiw, zrobywszy wyniatok tilky dla Chmelnyćkoho. I se buła czest' Chmelnyćkym ne zasłużena, bo i win, po pryznanniu suczasnych moskowśkich politykiw, ne tilky postupaw, a i howoryw „kakby izmienoju". Wsi het'many buły „izmiennikami" z stanowyszcza moskowśkoji polityki; wsia ukrajińska polityka buła odnym neustannym „worowstwom i izmienoju" z stanowyszcza moskowśkoho centralizmu, z jakim boroła sia weś czas. I het'man Mazepa z swojim sojuzom z szwedśkym korołem protyw centralistycznoji polityki caria Petra buw tilky wirnym reprezentantom i wykonawcem tradycijnoji polityki ukrajinśkoji starszyny, i błyzsze szcze – jiji tradycij dawnijszoho sojuzu z Szwecjeju w interesach zabezpeczennia samostijnosty Ukrajini. Ałe teper moskowśkomu prawytelstwu ne czas buło pidnosyty siu storonu. Wczynok Mazepy rozmalowuwano jako moha rizsze, krykływijsze. Pryriwniuwano ne bilsze ni meńsze jak do Judy, predawszoho Uczytela. Ne wdowoływszy sia ceremonjeju powiszennia „in effigie" i wsiakich znuszczań, uriadżujut' szcze akt cerkownoho anatemowannia, kotre mały perewsty zaraz że, po horiaczym slidam, ukrajinśki jerarchi, prykłonnyki het'mana, pownì pijetyzmu dla joho zasłuh pered ukrajinśkoju cerkwoju. Układajet' sia na se specijalna cerkowna służba. Imia Mazepy wnosyt' sia w cerkownyj obriad anatemowannia jeretykiw i worohiw cerkwy. Car w swojich manifestach z sioho najzasłużenijszoho z-pomiż het'maniw protektora prawosławnoji ukrajinśkoji cerkwy, ukrajinśkoji szkoły i kultury robyt' „bohootstupnyka", tajnoho katołyka, szczo zbyrajet' sia na Ukrajini zawesty katołyctwo czy uniju. I ukrajinśki jerarchi z carśkoho nakazu skrebut' też posłanija do naroda, opowiszczajuczy, szczo wsi, chto prystaje do Mazepy i Szwediw, a widstaje wid caria, tym samym widrywajet' sia wid cerkwy prawosławnoji. Mazepi piddajut' sia zamiry „porabotyty paky sej małorossijskij narod pod drewnieje jarmo polskoje i cerkwi bożii łyszyt' błahoczestija i prywest' w uniju". Wdariajut' szcze raz w demagogiczni struny, zakydajuczy het'manowi wsiaki „ozłobłennia i tiahosty", poczyneni ukrajinśkomu narodowi, samowilno zawedeni arendy i podatki, ne dla potreby wijśkowoji, a dla swoho osobystoho zbohaczennia, i car z emfazoju chwałyt' sia „nepostydno", „czto nikotoryj narod pod sołncem takimi swobodami i priwilijami i lochkostju pochwalitsa nie możet, kak po naszej carskogo wieliczestwa małorossijśkij, ibo ni jedinago pieniazia w kaznu naszu wo wsiom Małorossijskom kraju brat' my nie powieliewajem, no miłostiwo ich prizirajem z swoimi wojski i iżdiwienii. Małorossijskij kraj,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

swiatyja prawosławnyja cierkwi i manastyri i gorody i žiliszcza ich ot busurmanskago i jereticzeskago naszestwija oboroniajem".

Suspilnist' ne znajszła u sebe dosyt' krytycyzmu suproty wsich otsich zapewneń, suproty wsich obwynuwaczeń i pohroz, jaki kydały sia ne tilky z boku carśkoho, a i z boku nowoho het'mana ta joho starszyny, i nawit' z boku ukrajinśkoji cerkwy. Osobływo ważnu i sumnu rolu widohrało tut duchowenstwo, stawszy posłusznym znariadom carśkoji polityki. Se-ž buły predstawnyki nacionalnoji cerkwy, jaki stolitnioju borot'boju za jiji prawa, za kulturne i nacionalne podwyhnennie narodu, i wirnym stojanniem swojim pry narodi prydbały joho dowirje i poszanu. Prawda, suproty demoralizacijnych wpływiw moskowśkych myłostyń, łask i „opał" wony wże i w druhij połowyni XVII w. w znacznij miri stały tratyty swoju moralnu czystotu; ałe se szcze ne projawlało sebe tak zamitno. Aż katastrofa 1708—9 r. buła perełomom, koły ukrajinśke duchowenstwo (osobływo wyszcze) riszuczo rozrywaje z poważnymy tradycijami nacionalnoji cerkwy i staje posłusznoju służboju carśkoho prawytelstwa. Bez tiny opozyciji, teroryzowane hniwom carśkym, wykonuje wono wsi suwori, nechrystijanśki zabahanki caria dla ohydżenia osoby Mazepy i widstraszennia narodu wid nioho; i te szczo howoryło sia, pysało sia, robyło sia duchowenstwom w sim napriami, musiło robyty sylne wrażinnie na ujawu narodu.

Wełykyj majster w terori, Petro wmiw nalakaty ukrajinśku suspilnist' i ukrajinśkyj narod sylno, smertelno, do nestiamy. Newważajuczy na tu triwożnu wojennu atmosferu, w jakij żyła, wyrostała i formowała sia ukrajinśka ludnist' Het'manszczyny, wona w pytanniach osobystoji swobody i nezajmannosty osoby, po teperiszniomu każuczy, buła duże drażływa. Pryrożdenna miahkist' charaktera, neochota do suworych, kriwawych rozpraw łuczyła sia z konstytucijnymy idejami polśkoho ustroju. A win buw duże liberalnym w pytanniach osobystoji swobody i nedotykalnosty. Rozumijet' sia, sej liberalizm prykładaw sia do prywilegiowanych werstw tilky; ałe suspilnist' ukrajinśka perejszła własne czerez poniattia seji prywilegiowanosty. Suwori formy moskowśkoho reżimu— batohy, tortury, zasłannia w Sybir robyły straszne wrażinnie, zneochoczuwały i teroryzuwały. Ałe wse te, szczo dijało sia wid czasiw rujiny, buło niczym w poriwnanniu z Petrowymy represijami. Pałennie, nyszczennie, masowi ubyjstwa — nepotribni, bezcilni, w styli serednoazijśkych „bycziw ludstwa"; suwori, wyszukani formy karannia smertju; tortury, bytje na smert' za najłekszym pidozrinniem, bez wsiakoho prywodu nawit' — wse se sypnuło w takij miri, szczo zowsim pryhłuszyło suspilnist'. Spałennie, znyszczennie, spustoszennie Baturyna, de pobyto starych i małych, ne myłujuczy nikoho. Pohromy mist i mistoczok, jaki wważano

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

potribnym pokaraty za niby wyjawłenu nymy prychylnist' Mazepi i Szwedam. Ohydni ekzekuciji w Siczy, de pisla prysiahy bezpecznosty, złożenoji Zaporożciam, po słowam koszewoho, „hołowy łupłeno, sziju do płachy rubano, wiszano i inyje tyranskije smerty zadawano, mertwych iz hrobow mnohych ne tilko towarystwa no i czernecow otkopuwano, hołowy onym utynano, szkury łupłeno i wiszano". I porucz sich masowych ubyjstw neustanni projawy moskowśkoji „żestoczy" nad poodynokymy osobami z starszyny, z kozactwa, z pospilstwa, bez wsiakoji rozwahy i zderżływosty czyneni wsiakymy agentami moskowśkoji własty, zhidno z zahalnoju instrukcjeju caria — łysze ne tratyty czasu na procesowi formalnosty i korespondenciju. Dopyty i kary nad Mazepynciami zi strachom i trepetom zhaduwały sia potim ciłe stolitje w ukrajinśkij suspilnosty. „Premnohi starszyny i znaczni kozaki" — pysaw po żywij tradyciji awtor Istoriji Rusiw — „zapidozreni w prychylnosty Mazepi, tomu szczo ne prybuły na wijśkowu radu dla wyboru nowoho het'mana, wyszukuwały sia po domach i widdawały sia na riżni ekzekuciji w mistoczku Łebedyni, koło Achtyrky. Ekzekuciji si buły zwyczajnoho Meńszykiwśkoho remesła: kołesuwaty, czetwertuwaty i na pal wbywaty, a wże szczo najłeksze, za ihraszku uważane — wiszaty j hołowy rubaty. Wyny szukały w przznanniach i pewnym sposobom dla sioho wważało sia todi zahalno-chwałene „tainstwo" — tortury, kotrych dogmat zwisnyj i dosi z sioho rosyjśkoho prysliwia: „knut ne anheł, duszi ne wyjme a prawdu skaże". I perewodżeno jich z wseju akuratnistju, po zakonam sobornoho ułożenja, sebto stepeniami i po poriadku: batohami, knutom i szynoju, to znaczyt' rozpałenym zelizom, wodiaczy joho połeheńku i pomałeńku po tiłam ludśkym, szczo wid toho kypiły, szkwaryły sia i nadymałyś. Chto projszow odnu probu, iszow na druhu, a chto wsich jich ne wytrymaw, to wważaw sia za pewne wynnym i jszow na smert'. Zhynuło takim czynom ludej, szczo ne mohły wyterpity tych prob torturnych, do 900 luda. Czysło se może j pobilszene, ałe sudiaczy po kładowyszczu, widłuczenomu wid chrystyjanśkoho i zwisnomu pid nazwoju „Het'manciw", treba mirkuwaty, szczo zakopano jich tut czymało, nawit' duże".

Wsi oti sposoby suggestiji, użyti Petrom i joho pomicznykami, i osobływo kriwawyj, nestrymnyj teror, praktykowanyj nymy, zrobyw swoje. Suspilnist', narod ne zdobuły sia na widpowidnyj krytycyzm suproty wsich zachodiw dla diskredytowannia i ohydżennia Mazepynszczyny. Mazepa staw dla narodu „proklatym", zawdiaky cerkownij

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

anatemi, i takim zistaw sia w narodnij tradyciji — „proklatyj Mazepa“, „pes Mazepa“ i t. d. w nowijszych wariantach piseń, szczo w perszij redakciji tytułuwały joho „welmożnym Mazepoju“. Pryszczipyła sia oficijalna charakterystyka — szczo Mazepa wse zrobyw ne z lubowy dla Ukrajiny, a „dla sobstwiennoj swojej tszczotnoj sławy i włastolubja uczinił“, jak zapewniaw car w swojich manifestach; szczo se buw uzkyj egoist, w jakym kineć kincem widizwała sia natura polśkoho pana i pryweła joho do planu wernuty nazad Ukrajinu pid Polszczu, z tym szczob samomu staty w nij „samowładnym kniaziem“.

W narodnich masach Mazepa nikoły ne buw popularnyj, jak het'man pańskyj, starszynśkyj i wirnyj prysłużnyk moskowśkoho prawytelstwa, pylnyj wykonaweć carśkich weliń, szczo tak ważko upadały na Ukrajinu. Lipsze znaty i cinyty joho mohły predstawnyky starszyny, duchowenstwa, inteligentśkich kruhiw, szczo pered samoju katastrofoju rozsypały hojni i ne zowsim nezasłużeni komplimenty „divinitus electo, dato, munito patri patriae, ecclesiae defensori, belli et pacis artium cultori et patrono“ [1]). Ałe spilnyki joho zamysłu, jaki wirni zistały sia joho polityci, zhynuły za hranyciami, widirwani wid suspilnosty, nespromożni wpływaty na neji, peredaty jij swoji ideji i plany; a wse ińsze prysiło i wyrikło sia i jich i Mazepy pid moskowśkoju hrozoju, i Mazepa na dowhi czasy zistaw sia pry tych atestatach, jakymy nadiłyło joho moskowśke prawytelstwo i joho prysłużnyki. Daremno szukały-b my w tim czasi po za korespondencijeju Mazepynciw jakychoś sylnijszczych projawiw spoczutia Mazepi i Mazepynśkomu epizodowi.

Awtonomistyczni zmahannia ne zahybły zowsim na Ukrajini. Petriw teror, szczo prawda, perebyw duże sylno swobodolubni „umonaczertania“ Ukrajiny, starszynśki kruhy „porozumniszały“ po nim widrazu i zapobihływist' jich pered prawytelstwenymy sferami zrosła nezmirno. Ałe jak pokazuje chocz by prypadkom widkryta Kapnistowa misija 1791 r., i piznijsze ne perewyły sia na Ukrajini hurtki, szczo dali oduszewlały sia idejami wyzwołennia Ukrajiny „z moskowśkoho jarma“ za pomicziu kotrojiś inszoji, konkurencijnoji derżawy. Ne znajemo, jak stawyły sia do Mazepy i joho polityki taki spadkojemci mazepyńskych idej. Ałe zahałom treba skazaty, szczo widnosyny piznijszych pokoliń ukrajinśkoji suspilnosty do nioho buły neprychylni. Nawit' anonimnyj autor „Istoriji Rusiw“, rizko osudywszy moskowśke prawytelstwo za suwori kary nad Mazepynciami, ne postawyw sia skilky nebud' sympatyczno do Mazepynoho zamysłu. Dla nioho se „hnusnyj umyseł“, rodżenyj „adskoju

[1]) Napyś na pryswiaczenim Mazepi akademicznim plakati 1708 r., grawirowanim Galachowśkym.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

złoboju". I tilky nowijsza istoriografija, traktujuczy ukrajinśko-szwedśkyj sojuz 1708 r. ne jak osobystyj kapryz Mazepy, a jak diło ciłoji starszynśkoji werstwy, w zwiazku z todisznioju sytuacjeju i w switli istoriji awtonomicznych ukrajinśkych zmahań — poczynaje stawyty sia do Mazepy i inszych dijacziw sioho epizodu bilsz objektywno, bez uperedżeń i neochoty, nahnanoji dwistalitnim oficialnym prokłynanniem joho.

Pry tim widstupaje na zadnij plan osobyste stanowyszcze Mazepy w sim epizodi, joho indiwidualni prykmety i osobysti motywy, szczo zajmały poperedni pokolinnia beletrystiw i istorykiw, i napered wystupajut' objektywni momenty istorycznoho procesu. Interesno, rozumijet' sia, ocinyty miru osobystoho wpływu Mazepy na sej poworot ukrajinśkoji polityki i joho osobyste stanowyszcze w nim, ałe se ricz wpowni druhoriadna. My ne majemo dla sioho materiału i z sym można myryty sia. Ważnijsza storona — rola suspilnosty i ti zahalni motywy i perspektywy, jaki weły jiji. Nawit' te, szczo my znajemo dosi – chocz by z opowidannia Orłyka w joho zwisnim łysti do Stefana Jaworśkoho, pokazuje, szczo starszyna buła nastrojena duże aktywno, i hrała rolu czy ne hołownu. Wona riszuczo bażała wykorystaty danyj moment w interesach ukrajinśkoji polityki, i Mazepi zowsim seriozno treba buło rachuwaty sia z możływistju, szczo koły win sam ne stane na czoli sioho pereworotu, to starszyna zrobyt' joho bez het'mana, protyw caria i protyw Mazepy, i protywstawyt' Mazepi inszoho het'mana. Znajuczy, jak narodni masy rozdrażneni na moskowśke prawytelstwo, i na wirnoho carśkoho prysłużnyka, Mazepu, za wsi tiahary, jaki spadały na Ukrajinu za ostanni roki, Mazepa musiw uważaty sytuaciju nezwyczajno nebezpecznoju dla sebe. I koły obstawyny składały sia tak, szczo balansuwaty miż partijeju moskowśkoju i szwedśkoju dali wże buło ne można, to perechid do korola mih buty w oczach Mazepy dałeko skorsze prykroju nemynuczistju, niż pryjemnoju nahodoju, – hirkoju potreboju, a ne aktom swobidnoho wyboru. Se mohła buty dla nioho „dura necessitas" z ohladu na stanowyszcze starszyny, na tradyciji ukrajinśkoji polityki, nu — i na zahalnu sytuaciju politycznu.

Dla ukrajinśkoji starszyny w tim momenti buło pewne pytannie czesty suproty starych tradycij ukrajinśkoji polityki. Z nezwyczajnoju dokładnistju powtoriała sia sytuacija z pered piwstolittia. Szwedśkyj korol znow wystupyw hriznym worohom korola polskoho i caria moskowśkoho: rozhromyw Polszczu, jak w 1650-ch rokach, i hrozyw pohromom Moskwi. Wse szczo planuwało sia prawytelstwom Chmelnyćkoho i ne dijszło do kincia todi, spadało jak moralnyj obowiazok na joho potomkiw, starszynu 1700-ch rokiw.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Wsi inszi polityczni kombinaciji, wydwyhneni kozaćkoju polityкoju – sojuz z Moskwoju, sojuz z Polszczeju, sojuz z Krymom, sojuz z Semyhorodom, sojuz z Turcjeju—ne oprawdały sebe. Tym bilsze prynuky buło dla pokolinnia Mazepy wyprobuwaty szcze siu kombinaciju—sojuz z Szwecjeju, nedowedenyj do kincia poperednimy pokolinniami, a teper wysunenyj znow na poriadok dnia politycznoju sytuacjeju.

Nedawno opublikowani szwedśki akty 1654—8 rr.[1]) kidajut' bahato switła na toj perszyj sojuz Ukrajiny z Szwecjeju i bahato dajut' rozumity w sojuzi 1708 r., wyjaśniajuczy stari tradyciji ukrainśkoji polityki na sim punkti. Ukrajinśke prawytelstwo, zawodiaczy perehowory z Karłom X, mało na hadci operty sia na Szweciji hołowno protyw Polszczi i bażało, szczob Szwecija, prynajmni do jakohoś czasu, ne zahostriuwała swojich widnosyn do Moskwy „bez ważnych pryczyn" ta ne wwodyła Ukrajinu w konflikt z moskowśkym prawytelstwom. Chmelnyćkyj ne chotiw wypuskaty z ruk tilky szczo skłejenyj, takimy dowhymy zachodami do kincia dowedenyj swij sojuz z Moskwoju, ne wykorystawszy joho widpowidno. Perspektywa borot'by na dwa fronty — protyw Polszczi i Moskwy, zdawała sia jomu trudnoju i nebezpecznoju w danu chwylu. Ałe sojuz z Szwecieju — derżawoju dałekoju, jaka czerez te ne straszyła nijakimy miszanniami u wnutriszni ukrajinśki sprawy, ani pretensjami na ukrajinśki teritoriji, wważaw win za wsim tym nastilky korystnym, szczo ne wahaw sia w wybori i koły-b wse taky obstawyny prywełу Szweciju do wijny z Moskwoju, Chmelnyćkyj obiciaw zistaty sia po storoni szwedśkoho korola, wże w perehoworach 1654 r. Swoji kampaniji z Polszczeju, poczawszy wid r. 1655, wede win po wkaziwkam szwedśkym, w porozuminniu z korołem, i na domahannia moskowśkoho prawytelstwa, szczob sojuz z Szwedami buw rozirwanyj, widpowidaje riszuczoju widmowoju.

Z swoho boku szwedśke prawytelstwo dokładaje wsich starań, szczob do reszty emancipuwaty Ukrajinu wid moskowśkych wpływiw i riszuczo widwesty jiji wid Moskwy ta napustyty na neji. Szwedśkym posłam poruczajet' sia, z odnoho boku, wyjasnyty Chmelnyćkomu i starszyni, szczo jich sojuz z Moskwoju po dobromu ne skinczyt' sia. Wilnyj ustrij ukrajinśkyj organiczno protywnyj moskowśkomu, i „Moskwa ne może sterpity wilnoho narodu": wona ne znosyt' swobody ni u sebe, ni u swojich susidiw, i skinczyt' skasowanniem wsich ukrajinśkych swobid.

---

[1]) W Archiwi JZ. R. cz. III, t. VI, 1908.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Dynastyczni tradyciji moskowśki domahajut' sia inkorporaciji wsich kołysznich wołodiń dynastiji. Moskwa ne zaspokojit' sia, poky ne opanuje wpowni Kijiwa, Wołyni, Hałycza. Natomist' Szwecija zabezpeczuje Ukrajini pownu samostijnist' i nezałeżnist'. Pochopywszyś, szczo na Chmelnyćkoho i starszynu zrobyły złe wrażinnie szwedśki zamiry zabraty sobi deszczo z zachidno-ukrajinśkich zemel (ukrajinśki polityki stojały na principi uderżawłennia ciłoji etnograficznoji terytoriji — aż po Wysłu), korol poruczaje zapewnyty, szczo za Ukrajinoju budut' połyszeni wsi ti zemli, jaki ukrajinśke prawytelstwo zachocze za soboju połyszyty; krim toho do Ukrajiny może buty pryłuczena szcze czastyna zemel biłoruśkich, szczob tym sposobom zabezpeczyty znosyny z Szwecijeju pewnym komunikacijnym pojasom i miż Moskwoju i Polszczeju postawyty takyj szwedśko-ukrajinśkyj bufer. Pry tim Szwecija brała na sebe obowiazok boronyty Ukrajinu, jiji swobodu i nezałeżnist' wid wsiakych możływych worohiw [1]).

Se buła sprawdi nezwyczajno korysna dla Ukrajiny kombinacija, jakby Szwecija uderżała sia na swojij politycznij pozyciji i dali weła z takoju energjeju swoju ekstenzywnu polityku. Ałe energija Karła X wyczerpała sia, taj umer win slidom; horu wziała polityka obereżna; traktaty z Polszczeju i Moskwoju 1660 i 1661 r. zlikwiduwały szyroki plany ostannich lit, i Szwecija wziała na sebe nawit' obowiazok wpływaty na pomyrennie Ukrajiny z Polszczeju. Szwedśka kombinacija propała dla ukrajinśkoji polityki na dowhi lita. Ałe pamiat' pro neji ne mohła zhynuty w politycznych kruhach Ukrajiny, i koły wnuk Karła X. poczaw wijnu z Polszczeju i Moskwoju razom, jak joho did — se ne mohło ne widnowyty tradycij szwedśko-ukrajinśkoho sojuzu. Sławna chartija 1710 r., szczo służyła wyrazom idej i zmahań Mazepynśkoji starszyny, stawyła w tisnu i bezposerednu zwiaź sej nowyj sojuz Mazepy i Karła XII z starym sojuzom z pered piatdesiaty lit, koły „wicznoji pamiaty Bohdan Chmelnyćkyj za pomiczju Bożoju i neobornoju pidmohoju preswitłoho korola Szweciji bezsmertnoji i sławnoji pamiaty Karła X, społuczenymy syłami chanstwa krymśkoho i wijśka Zaporożkoho i swojim hostrym rozumom, peczaływistju i wełykodusznoju pracoju wyzwoływ z newoli polśkoji wijśko Zaporożke". Powstannie Mazepy protyw Moskwy wona stanowyt' jak ostannie ohnywo w nerozrywnim łanciuchu wystupiw „wijśka Zaporożkoho" za swoji „swobidni prawa" protyw atentatiw moskowśkoho centralizmu. W inszim, newydanim szcze „Korotkim wywodi pryczyn, jakimy Ukrajina z wijśkom Zaporożkym pobudżena abo włastywo zmuszena buła wyjty z moskowśkoji protek-

---

[1]) Instrukciji 1658 i 1659 i korsunśki punkty 1657 r. — l. c. nr. 63, 94, 113.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ciji"[1]), po duchu i formi duże błyźkym chartiji 1710 r., Mazepynci tak wykładajut' si pryczyny:

„Jawno musyt' buty ledwy czy ne ciłomu szyrokomu switowy, jak narod Ruśkyj i wijśko Zaporoźke, buwszy pid włastju derżawy Polśkoji, obtiażeni riżnymy krywdami w wiri, prawach i swobodach swojich, dla oborony swojeji i prywernennia swobid naturalnym prawom pimsty chopyły sia zbroji na krywdnykiw, i Boh, sprawedływyj mestnyk krywd, ne tilky pobłohosławyw jich nesczysłennymy pobidami, ałe i prywiw narod sej w dawniu joho swobodu, skynuwszy z nioho jarmo newoli. Na spownennie toho podwyhuw win rewnoho oboroncia praw i swobid swojeji witczyny, predobroho wożdia sławnoji pamiaty Bohdana Chmelnyćkoho i toj za bożoju pomicziu, zjednawszy syły swoji z Krymom, promysłom i sylnym duchom swojim widważno wystupajuczy proty Polszczi, dobyw sia, szczo derżawa Polśka musiła widrekty sia na wiki wseji Ukrajiny oboch storin Dnipra i widstupyty w kozacze wołodinnie, hranyceju jiji oznaczywszy w traktatach riku Słucz. Tak skinuwszy z sebe jarmo polśke, Ukrajina z wijśkom Zaporoźkym stała narodom wilnym, swobidnym wid wsiakoho czużostoronnioho panowannia i żyła po zakonam swojim, zachowujuczy tilky w ciłosty dawnijsze ułożenyj z Krymom sojuz pryjazny ta bractwa i zaprysiażenyj zwiazok orużnyj. Ałe i krymśka orda, naruszywszy umowu, pid pokrowom pomoczy i pryjazny poczała dolahaty ta z poczatku potajky, a potim i jawno poczała zabyraty w newolu ta hrabuwaty żinok i ditej, a dali i samych kozakiw. Todi Ukrajina, naterpiwszy sia stilky kłopotiw z krymśkoho boku i dali wże terpity ne możuczy, z tym swojim wożdem Bohdanom Chmelnyćkym i wsim wijśkom Zaporoźkym zdała sia na obicianki moskowśki i z dobroji ta neprymuszenoji woli, wważajuczy na spilnu wiru prawosławnu, piddała sia pid protekciju moskowśku, postawywszy odnacze taki umowy, zakripłeni dohoworom i stwerdżeni prysiahoju: prawytelstwo moskowśke obowiazujet' sia na wiczni czasy zachowuwaty i oboroniaty wijśko Zaporoźke i narod swobidnyj Ruśkyj pry jich prawach, zakonach i swobodach nenaruszno; zemli ukrajinśki ne smije pryłuczaty do wołodiń swojich i susidam ne pozwołyt' naruszyty ciłosty ich; wijnu czy oboronnu czy zaczipnu protyw spilnych worohiw oboch derżaw majut' si derżawy[2]) westy spilno i odna druhij pomahaty. I z toho czasu i do nyni protiahom dowhoho riadu lit swojim kosztom, bez usiakoji hroszewoji pidmohy służyły my preświtłym cariam moskowśkim wirno i nepochytno, protyw wsich worohiw widważno wystupały i smiływistju swojeju strymuwały

[1]) Szwedśkij derżawnyj archiw, kopja z zbirki pokijnoho N. Mołczanowśkoho.

[2]) Sebto Moskowszczyna i Ukrajina.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

wsiu syłu krymśku: skilky raziw Tatary bez usiakoji pereszkody pustoszyły w derżawi Moskowśkij aż do Kałuhy, poky Ukrajina i wijśko Zaporoźke ne pryjszły do uniji z Moskwoju ta hrud'my swojimy ne stały zaborołom dla zemel moskowśkych wid napadiw tatars'kych. I poza tym pry riżnych udarach fortuny stilky raziw dawały my dokazy swojeji widwahy i wirnosty. Ta zamist' wdiacznosty i dokaziw poszaniwku za taki wirni służby, za koszty wojenni łożeni w nych do ostannioji rujiny naszoji, za nesczysłenni wczynki herojśki i kriwawi podwyhy wojenni — wse nam złom za dobro widpłatyty pylnowano. I tak wid początkiw naszoho swobidnoho perechodu pid tu protekciju, wydiaczy wijśko Zaporoźke, jake wono do wijny zawziate, a narod ruśkyj widważnyj, w wijnach wyroszczenyj, a pry tim szcze w susidstwi na pohotowi maje syły tatarśki — neustanno wsiakimy sposobami i sztukami neczuwanymy syłkuwało sia (prawytelstwo moskowśke) jako moha prawa naszi i wilnosty skasuwaty, wijśko Zaporoźke wykorinyty, imia kozaćke na wiki znyszczyty, a horody i mista po wsij Ukrajini pid swoju włast' zabraty. Tak i po nynisznij deń pylnuje wono swoho zamiru, i teper syłkujet' sia zdijsnyty swoji neczestywi bażannia szczo do Ukrajiny — tomu wsiomu buło i teper je bahato jasnych wkaziwok i dokaziw. Mynuwszynu perechodyty ne pozwalaje brak czasu — korotko wyjasnymo tilky te, szczo zmusyło pokijnoho presławnoho het'mana Mazepu z wijśkom Zaporoźkym i narodom Ruśkym wziaty sia za zbroju dla oborony wid Moskwy praw swojeji witczyny i wilnostej swojich.

„Po persze — preoczewydne naruszennie Moskwoju praw i wilnostej naszych wydne z toho: Koły sławnoji pamiaty het'man Bohdan Chmelnyćkyj z useju Ukrajinoju i wijśkom Zaporoźkym pryjszow pid protekciju moskowśku, todi buło zabezpeczeno traktatami z Moskwoju, szczo hranyci ustawłeni traktatami z Polszczeju majut' zistawaty sia nenaruszeni. Ta (moskowśke prawytelstwo) ne postydało sia siohobicznu Ukrajinu, wid riky Słuczy do riky Dnipra, perewiwszy tubylciw w swoji koloniji, tak zwani Słobody, bez widoma het'mana i wijśka Zaporoźkoho nazad widdaty w wołodinnie polśke, układajuczy z Polakami wicznu zhodu. Ne łyczyło Moskwytynowy robyty takoho neczestywoho wczynku, bo-ż win na swiatoszczi i duszu swoju prysiah boronyty ciłosty hranyć Ukrajiny; ałe swojim zradływym zamysłom zważyw sia win rozdiłyty Ukrajinu, chocz jiji ciłu, z oboch bokiw Dnipra, ne zdobuw ni hroszyma ani syłoju zbrojnoju, ałe distaw pid protekciju z dobroji woli pryłuczenu, za dla odnosty wiry. I ne tilky se zrobyw win po jakimś czasi, ałe i teper, koły druhym razom wijśko Zaporoźke wyzwołyło siohobicznu Ukrajinu z własty polśkoji, zawdiaky wełykodusznomu zapałowy połkownykiw swojich Samusia i Palija, i zjednało obydwi czasty Ukrajiny pid

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

odnym regimentom hetmanśkym, po dawniomu zwyczaju — (prawytelstwo moskowśke) pidtrymuwało Polakiw w nadijach na widstupłennie Ukrajiny; nareszti i kripost' Biłu Cerkwu, zdobutu wid Polakiw promysłom tychże połkownykiw, obsadyło swojeju załohoju ta syłomić widdało w rozporiadżennie jich (Polakiw).

„Druhe — szcze za żyttia Bohdana Chmelnyćkoho riżnymy łestoszczami wymanyło sobi moskowśke prawytelstwo prawo wwesty swoju załohu wojennu do Kijiwa, dla ochorony tamosznich swiatyń, z tym, szczo naczalnyk załohy ne bude miszaty sia w wojenni sprawy wijśka Zaporoźkoho ani ne bude pryswojuwaty sobi jakichoś praw do Kijiwa i ludnosty joho. Ałe po smerty Bohdana Chmelnyćkoho, koły za swobidnym wołeju i wyborom pryjniaw kłejnody het'manśki syn joho Jurij Chmelnyćkyj, — Moskwa, weduczy wijnu z Polakami, zrobyła w Kijiwi skład prypasu i wsiakych znariadiw wijśkowych, a dla ochorony joho ta dla bilszoji bezpeky wid napadiw polśkych widnowyła werchnij horod kijiwśkyj i tam posadyła swoho naczalnyka moskowśkoho, a toj naczalnyk moskowskyj pid tu-ż poru, prymnożywszy sobi wijśka, pryswojiw sobi tytuł wojewody i nezakonno prybraw prawa ne tilky w Kijiwi, nad meszkanciami joho, ałe i po cilij Ukrajini do poriadkowannia spraw hromadśkych ta jak by druhyj het'man i absolutnyj wołodar rozproster swoju despotycznu włast', protyw dohoworiw i postanow stwerdżenych prysiahoju.

„Po tretje — moskowśke prawytelstwo, riżnymy obiciankami zamanywszy w Moskowszczynu Briuchowećkoho, protyw praw i wilnostej naszych ta traktatiw, potajky, bez swobidnoho wyboru, nadało jomu uriad het'manśkyj i doty widty ne wypustyło, poky ne pozwoływ Moskwi zajniaty swojimi załohami wsi ukrajinśki mista i wwesty tudy swojich uprawyteliw. Swobidnyj narod, ne pryzwyczajenyj terpity takych bezzakonnostej, wynyszczyw si załohi zbrojnoju syłoju. Ałe w kripostiach: Perejasławi, Niżyni i Czernyhowi włast' moskowśka tak zmicnyła sia, szczo i teper komendanty moskowśki ne perestajut' czynyty ludnosty tych połkiw riżni krywdy. W stattiach że Bohdana Chmelnyćkoho ne pozwołeno wwodyty załohy w Ukrajinu....."

Dosi „Korotkyj wywid". W podrobyciach, w chronołogiji, jak baczymo, nemało tut pobałamuczeno. Prawdopodibno, lude pysały z pamiaty, ne majuczy aktiw, dżereł, dat. Ta se ne tak ważno — ważna perspektywa, w jakij predstawlaw sia Mazepynciam rozwij podij, rozwij widnosyn Ukrajiny do Moskwy, szczo musiły prywesty jich do rozrywu z Moskwoju. Bezposeredni pryczyny konfliktu reziumujut' sia w takych słowach Chartiji: „Prawytelstwo moskowśke zadumało kozakiw peretworyty w regularne wijśko, mista wziaty pid swoju włast', prawa i wilno-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

sty naszi pokasuwaty, wijśko Zaporożke na Nyzu Dniprowim wykorinyty i same imia joho na wiki wyhładyty".

Se tilky schema, jak baczymo. Może buty, szczo archiwalni poszukuwannia dodadut' do neji podrobyć, farb, wyjasniat', jak perełomliuwały sia wrażinnia wid praktyki moskowśkoho reżimu w swidomosty i predstawłenniu riżnych grup suspilnosty i riżnych człeniw starszynśkoji werstwy — chocz, skazaty prawdu, nadij na se ne duże bohato. W pereważnij czasty, prawdopodibno, sia intimna storona zahynuła dla nas bezpoworotno; bilsze nadij na zwerchniu formalnu storonu: może udast' sia znajty formuły szwedśko-ukrajinśkoji umowy 1708 r., jiji podrobyci, praktyczne perewedennie — pownijsze predstawłennie toho, szczo poky szczo mistyt' sia w korotkich formułach piznijszich aktiw (1710—11 r.):

„Ukrajina oboch storon Dnipra z wijśkom Zaporożkym i narodom Małorosyjśkym maje buty wicznymy czasami swobidnoju wid wsiakoho czużoho wołodinnia".

Sojuzni derżawy „ni pid pretekstom oswobodżennia jiji, czy opiki nad neju, czy pid jakim nebud' inszym ne majut' pretenduwaty na absolutnu włast' nad Ukrajinoju i wijśkom Zaporożkym, ni na łennu załeżnist', czy jakuś pidwłasnist', ani ne majut' braty z neji jakych nebud' dochodiw czy podatkiw. Ne majut' zabyraty sobi czy obsadżuwaty swojimy załohami kripostej ukrajinśkych, jaki buły-b czy zbrojeju czy traktatami zdobuti wid Moskwy. Ne majut' stawyty nowych ukripłeń w zemlach ukrajinśkych ani inszym ne dozwolaty. Majut' Ukrajinu soderżuwaty w ciłosty i inszym ne dozwolaty jakimś czynom hnesty. Cilist' hranyć jiji, neporusznist' wilnostej, zakoniw, praw i priwilegij jiji swiato majut' zachowuwaty, aby Ukrajina wicznymy czasami swobidno tiszyła sia swojimy prawami i wilnostiami bez wsiakoho uszczerbku", i t. d. [1]).

Se wse te, pro szczo dohoworiuwały sia ukrajinśki starszyny z szwedśkimy posłami w 1658 r. i szczo czerez piatdesiat' lit znowu chotiły zdijsnyty za pomicziu szwedśkoho korola, na pidstawi sojuzu, ułożenoho z Karłom XII het'manom Mazepoju:

„Piszow win slidami poperednyka swoho sławnoji pamiaty preswitnoho het'mana Bohdana Chmelnyćkoho, szczo z preswitłym korołem szwedśkym, joho wełyczestwa teperisznioho tezoimenytym didom Karłom X., za zhidnym porozuminniem zrucznych sposobiw używajuczy dla wyzwołennia otczyny swojeji wid tiażkoji todisznioji newoli polśkoji, distaw wid nioho bażanu pomicz dla znyszczennia sył polśkych", — każe Chartija.

Prowidnym motywom wid ukrajinśko-moskowśkoho sojuzu 1654 r. do sioho szwedśko-ukrainśkoho 1708 r. ide ideja własnowilnosty, su-

---

[1]) Napr. instrukcja posłam do Otomanśkoji Porty 1711 r.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

werennosty ukrajinśkoho narodu, tak sylno wyrażena w Orłykowych spomynach:

„Postanowył był u sebe w namirenji — każe u nioho Mazepa – pysat' do carskoho wełyczestwa błahodarstwennyj za protekcju jeho łyst i w nem wypysat' wsi naszi obydy preźdnije i teperesznije, praw, wolnostej otniatje, krajneje razorenje i preduhotowannuju wsemu narodu pahubu, a nakonec pryłożyt', czto my kak swobodni pod wysokoderżawnoho carskoho wełyczestwa ruku dla prawosławnoho wostocznoho jedynowirja prekłonyły sia, tak, buduczy swobodnym narodom, swobodni teper otchodym, i za protekcju carskomu wełyczestwu błahodarstwuja, ne choczem ruki naszej na krowoprołytje chrystjanskoje prostyrat', no pod protekcjeju korola szwedśkoho sowerszennoho naszeho oswobożdenia budem ożydat'".

Pered seju tiahlistju tradycij widstupały na druhyj plan osobysti prykmety, motywy, rachunki dijacziw. Kombinacija, jaku nasuwały obstawyny miżnarodnioji polityki, musiła buty wykorystana dla rozwiazannia nacionalnoji problemy. Se buło perekonannie starszyny. Tradyciji i zapowity pokoliń mohutno kłykały do sioho wsich tych, chto ne zakryw duszi swojeji dla wpływiw sych tradycij i zapowitiw. I wony piszły.

Piszły ryskujuczy żytjem, zdorowjem, majetkom, spokojem i dobrobutom swojim i swojich błyźkich. Prominiały dostatne, bohate żytje u własty i poszaniwku na hirkyj chlib wyhnannia, na tortury i zasłannie w sybirśki netra. Imia swoje widdały na bezsławje i dohanu sered swoich że zemlakiw. Ałe nyni nastaje czas objektywnoji ocinki sioho epizodu, i suczasnij istoriografiji kineć kincem prychodyt' sia powtoryty słowa anonimnoho ukrajinśkoho istoryka, jakyj pry wsij neprychylnosty swojij dla osoby Mazepy i osobystych joho motywiw, ne mih postawyty sia inaksze jak z hłubokim spoczutjem do wsioho sioho pokolinnia wzyskateliw nacionalnoji prawdy, jaki b ne buły, wirni czy newirni, jich rachunki:

„Ostajotsia tiepier rozmyslit' i posudit', czto jeżeli po słowam samoho Spasitiela, w Jewangelji opisannym, kotoryja sut' niepriełożny i nie mimo idut — jeżeli wsiakaja krow proliwajemaja na zemli wzyszczetsia ot roda sieho, to kakoje wzyskanje predleżit za krow naroda Ruskoho, prolituju ot krowi hetmana Naliwajka do sieho dnia i prolituju wielikimi potokami za to jedinstwienno, czto iskał on swobody ili łuczszej żizni w sobstwiennoj ziemlie swojej, i imieł o tom zamysły wsiemu czełowieczestwu swojstwiennyje" [1]).

---

[1]) Istorja Russow s. 212.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

BOHDAN CHMIELNICKI.
Sztych Wilhelma Hondiusa. Reprodukcya z oryginału.

Wiczuoj pochwały ot nas jest' dostoin
Chrabryj na zemły i na mori woin,
Wojsk Zaporozkich Chmelnyckyj starijszij
Wożd' izriadnijszij.

Otczestwo nad wsia pacze wozlubywyj
I jeho rady nywoczto wminywyj
Roskoszy, pokoj, korysty, intraty
I wsi prywaty...

„Drama: Myłost' Bożija Ukrainu ot obyd Ladskych czrez Bohdana Chmelnyckoho, presławnoho Hetmana swobodywszaja, na nezabwennuju tolikich jeho szczedrot pamiat' reprezentowannaja w szkołach Kyjiwskich 1728 lita".

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF MICHIGAN
Generated on 2015-06-21 16:22 GMT / http://hdl.handle.net/2027/mdp.39015005131332
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google